

Δυναμική Αντίσταση - Ήθελα να βλέπω τον εαυτό μου στον καθρέφτη και να μην τον φτύνω

Το βιβλίο του Πολυμέρη Βόγλη, *Δυναμική Αντίσταση, Υποκειμενικότητα, πολιτική βία, και αντιδικτατορικός αγώνας 1967 - 1974*, αποτελεί μία σημαντική προσθήκη στη βιβλιογραφία που σχετίζεται με την επταετία της δικτατορίας των συνταγματαρχών καθώς επεξεργάζεται ένα θέμα που ομολογουμένως δεν έχει μελετηθεί σε βάθος, αυτό της δυναμικής αντίστασης, εκείνης δηλαδή της μορφής αντιδικτατορικού αγώνα που υιοθετούσε βίαια μέσα απέναντι στο καθεστώς. Η μελέτη εστιάζει στην πολιτική γεωγραφία των οργανώσεων που υιοθετούσαν τη δυναμική αντίσταση, τη θέση τους μέσα στο ευρύτερο πλέγμα της αντιδικτατορικής δράσης, τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες καλούνταν να ανταπεξέλθουν, ενώ στο επίκεντρο της έρευνας βρίσκεται το δρων υποκείμενο και η ίδια η εμπειρία της δράσης της δυναμικής αντίστασης και της ένταξης στις αντίστοιχες αντιδικτατορικές οργανώσεις. Η υποκειμενικότητα ως έννοια, διαπερνά τη συγκεκριμένη μελέτη. Μια υποκειμενικότητα, που δεν αποτελεί συνώνυμο του ατομισμού, αλλά όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο συγγραφέας σχετίζεται με συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας που μετατρέπουν το «εγώ» σε φορέα εμπρόθετης δράσης.

Η δυναμική αντίσταση ως μορφή δράσης αφορά πολλές αντιδικτατορικές οργανώσεις και έναν μεγάλο αριθμό ενεργειών στα χρόνια της δικτατορίας. Πρόκειται για οργανώσεις που λειτουργούσαν εξ αρχής στην παρανομία -όπως και όλες οι αντιδικτατορικές οργανώσεις-, αντιμετωπίζοντας πληθώρα κινδύνων που βασίζονταν στον ακραίο αυταρχισμό του δικτατορικού καθεστώτος. Οι οργανώσεις αυτές προέρχονταν τόσο από τον χώρο της αριστεράς όσο και του κέντρου, ενώ το πολιτικό σημείο συνάντησης τους δεν ήταν άλλο από την ανατροπή της δικτατορίας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως έβλεπαν με τον ίδιο τρόπο την πολιτική βία: ανάλογα με τις διάφορες ιδεολογικές αφετηρίες η πολιτική βία μπορεί να ήταν είτε ένα μέσο για να εκφραστεί η αντίθεση στη δικτατορία, είτε το πρώτο στάδιο ενός επαναστατικού στρατηγικού σχεδίου.

Σε κάθε περίπτωση, η δυναμική αντίσταση υιοθετείται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου αντιδικτατορικού χώρου, και δεν μπορεί να μελετηθεί χωρίς να συσχετιστεί με αυτόν. Το βιβλίο εμβαθύνει στις διαδικασίες συγκρότησης του πληθυντικού αυτού χώρου, καθώς και στις διαδικασίες πολιτικής υποκειμενοποίησης των ανδρών και των γυναικών που τον αποτελούν. Παρά το γεγονός πως η μελέτη του υποκειμένου συνήθως αφορά την ανάδειξη των κοινών χαρακτηριστικών και εμπειριών, στην περίπτωση του αντιδικτατορικού αγώνα αυτό που χαρακτηρίζει τους συμμετέχοντες είναι οι διαφορές μεταξύ τους. Είχαν διαφορετικές πολιτικές αφετηρίες, ανήκαν σε διαφορετικούς πολιτικούς

χώρους πριν το πραξικόπημα, ενώ σε διαφορετικούς πολιτικούς χώρους εντάχθηκαν και κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Το υποκείμενο του αντιδικτατορικού αγώνα φαίνεται σε πρώτο επίπεδο να είναι ετεροπροσδιορισμένο, καθώς δομείται στη βάση της αντίθεσης του στο δικτατορικό καθεστώς, στην πραγματικότητα όμως είναι ένα υποκείμενο με συγκεκριμένο παρελθόν, που καθορίζεται από προηγούμενες ιδέες, πρακτικές και σχέσεις.

Όσοι συμμετείχαν στον αντιδικτατορικό αγώνα ανήκουν σε δύο ηλικιακές ομάδες, σε όσους γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1930 και σε όσους γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1940 – που αποτελούν και την πλειονότητα. Οι μνήμες της κατοχής και του εμφυλίου καθόρισαν και τις δύο ομάδες, με διαφορετικό βέβαια τρόπο – οι πρώτοι είχαν έντονες μνήμες, έζησαν τη διάρρηξη της καθημερινότητας τους και τη βίαιη εισβολή της ιστορίας σε αυτήν, ενώ οι μνήμες των δεύτερων επισκιάζονται κυρίως από τις διώξεις που υπέστησαν οι γονείς, μία ατομική ως βίωμα ιστορία, που ταυτόχρονα όμως αποτελούσε την ιστορία χιλιάδων οικογενειών και γινόταν έτσι συστατικό στοιχείο μιας ιστορίας, εντέλει συλλογικής.

Όσοι συμμετείχαν στο αντιδικτατορικό κίνημα δεν έγιναν αριστεροί απλώς επειδή κατάγονταν από αριστερές οικογένειες. Οι περισσότερες αριστερές οικογένειες ακολούθησαν το παράδειγμα της σιωπής, αποφεύγοντας να μιλήσουν στα παιδιά τους για την πολιτική, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει πως τα παιδιά τους δεν αντιλαμβάνονταν το τραύμα. Πολλές φορές, η υποκειμενικότητα των νέων διαμορφώνεται ως διαφοροποίηση από την οικογένεια καθώς έρχονταν σε θέση να αμφισβητήσουν πάγιες αντιλήψεις των γονιών αλλά και της ελληνικής κοινωνίας. Κάποιοι από αυτούς κατάγονταν από οικογένειες που τοποθετούνταν πολιτικά στο κέντρο ή και σπανιότερα στη δεξιά. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της βιογραφικής τους διαδρομής παίζει το κοινωνικό περιβάλλον, ενώ η ταξική διάσταση και οι στέρσεις που τη συνοδεύουν, είναι αναπόσπαστο στοιχείο σε πολλές αφηγήσεις.

Αντιμέτωποι/ες με το μείγμα του πολιτικού αυταρχισμού των κυβερνήσεων της δεξιάς, που βασιζόταν στην εθνικοφροσύνη και τον αντικομμουνισμό, και του κοινωνικού συντηρητισμού, οι νέοι και νέες που προσχώρησαν αργότερα στο αντιδικτατορικό κίνημα πολιτικοποιήθηκαν και ήρθαν σε επαφή με τη συλλογική δράση, συγκροτώντας σε πρώιμο στάδιο την πολιτική υποκειμενικότητα τους, πρώτα μέσα από τις κινητοποιήσεις για το κυπριακό, στα μέσα της δεκαετίας του 1950.

Κινητοποιήσεις που αντανakλώντας την αντίθεση των λαϊκών τάξεων απέναντι στη Μεγάλη Βρετανία, τις ΗΠΑ και τις κυρίαρχες δυνάμεις, αποτελούσαν την πρώτη μαζική έκφραση λαϊκής δυσανεξίας μετά τον εμφύλιο. Στη συνέχεια, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι κινητοποιήσεις όσων φοιτούσαν σε εσπερινά σχολεία, ενάντια στην απόφαση της ΕΡΕ να προσθέσει ένα επιπλέον έτος σπουδών το 1961, οι κινητοποιήσεις για το 1-1-4 και την υπεράσπιση της δημοκρατίας απέναντι στον κρατικό αυταρχισμό, καθώς και εκείνες για το 15% που αφορούσαν την αύξηση των δαπανών για την παιδεία και κινητοποίησαν τόσο μαθητές όσο και εκπαιδευτικούς.

Όσοι τοποθετούνται στα αριστερά του πολιτικού χάρτη επηρεάζονται και από τις παγκόσμιες εξελίξεις στην αριστερά, με τις ανακατατάξεις που είχαν ξεκινήσει από το 1956 και το 20^ο συνέδριο

του Κομμουνιστικού Κόμματος που καταδίκασε τον σταλινισμό και προκάλεσε την πρώτη σοβαρή κρίση του κομμουνιστικού κινήματος. Η κριτική πολλών μαρξιστών απέναντι στο σοβιετικό μοντέλο, η αναζωογόνηση του επαναστατικού προτάγματος μέσα από τον ηγετικό χαρακτήρα της Κίνας και την έμπνευση των ανταποικιακών κινημάτων σε Ασία και Αφρική, και η έλευση της Νέας Αριστεράς στα τέλη της δεκαετίας του 1950 φέρνουν νέα δεδομένα.

Τέλος, τα Ιουλιανά που χαρακτηρίζονται από έντονη συγκρουσιακότητα, και όσον αφορά τη δυναμική αντιπαράθεση με τις δυνάμεις της καταστολής κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων και όσον αφορά τις ενδοαριστερές διαμάχες και την αμφισβήτηση της επίσημης αριστεράς, θα καθορίσουν τα πολιτικά υποκείμενα στα μέσα της δεκαετίας του 1960. Η βίαιη αντιπαράθεση με τις αστυνομικές δυνάμεις είχε εξελιχθεί σε χαρακτηριστικό των μαζικών διαδηλώσεων τη δεκαετία του 1960, τόσο των φοιτητικών όσο και των εργατικών, ιδίως μετά την δολοφονία του Λαμπράκη, ενώ η σκληρή καταστολή της αστυνομίας, που οδηγούσε σε νέους νεκρούς όπως ο Σωτήρης Πέτρουλας, τροφοδοτούσε το πάθος των διαδηλωτών να απαντήσουν. Ήταν η περίοδος που η Ν. ΕΔΑ διεύρυνε την απεύθυνση της μέσα κι από τη Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη, αλλά δεχόταν και σφοδρή κριτική από τα αριστερά, για την εγκατάλειψη του επαναστατικού προτάγματος υπέρ της νομιμότητας.

Αυτό ήταν το περιβάλλον μέσα στο οποίο πολιτικοποιήθηκαν και όσοι/ες δραστηριοποιήθηκαν στη δυναμική αντίσταση. Στις διαφορές τους ως προς την πολιτική καταγωγή αξίζει να προσθέσουμε και τις διαφορές τους ως προς την ταξική προέλευση. Τα κοινά τους στοιχεία είναι πως ήταν νέοι στην ηλικία, γεννημένοι στις δεκαετίες του 1930 και του 1940 οι περισσότεροι, δραστηριοποιούνται στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, είναι φοιτητές/τριες, ενώ οι μεγαλύτεροι/ες σε ηλικία ανήκουν στο μορφωμένο στρώμα της ελληνικής κοινωνίας. Και κυρίως, το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου, επηρέασε την καθημερινή ζωή και τα μελλοντικά τους σχέδια, τις προσωπικές σχέσεις τους, και προκάλεσε επώδυνες ή και τραυματικές εμπειρίες.

Η δυναμική αντίσταση ήταν ένα μέρος μόνο του ευρύτερου αντιδικτατορικού χώρου, που χαρακτηριζόταν από μεγάλη ετερογένεια. Ως μορφή δράσης προέκυψε λίγους μόλις μήνες μετά το πραξικόπημα, από κάποιες οργανώσεις που αποφάσισαν να εντάξουν στην αντιστασιακή τους εργαλειοθήκη την τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών. Στη διάρκεια της επταετίας εξερράγησαν ή ανακαλύφθηκαν πριν εκραγούν τουλάχιστον 174 εκρηκτικοί μηχανισμοί στην Αθήνα, αριθμός που δεν είναι παρά ο ελάχιστος που προκύπτει από την έρευνα. Τα πρώτα παραδείγματα αφορούσαν την τοποθέτηση εκρηκτικού μηχανισμού στην πλατεία συντάγματος στις 6 Ιουλίου 1967 και στο ξενοδοχείο Χίλτον στις 3 Αυγούστου του ίδιου έτους. Τον πρώτο καιρό η δυναμική αντίσταση, μια καθόλου αυτονόητη επιλογή, δημιούργησε μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις αντιδικτατορικές οργανώσεις. Για την Αριστερά, ο ένοπλος αγώνας τη στιγμή που δεν είχαν περάσει ούτε 20 χρόνια από τον εμφύλιο, ταυτιζόταν με τη στρατηγική ήττα του κομμουνιστικού κινήματος, και με τις τραυματικές εμπειρίες που είχε επιφέρει. Το τμήμα της αριστεράς που είχε εξοικειωθεί περισσότερο με τον ένοπλο αγώνα, αντλούσε στοιχεία από την εμπειρία των ανταποικιακών κινημάτων στην

Κύπρο και την Αλγερία, ενώ πολλοί ήταν και οι Κύπριοι που βοήθησαν τις οργανώσεις της δυναμικής αντίστασης με τη γνώση που είχαν αποκτήσει κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ. Από τις πρώτες οργανώσεις δυναμικής αντίστασης, που ευθύνεται και για τις ενέργειες που αναφέρθηκαν, ήταν οι Δημοκρατικές Επιτροπές Αντιστάσεως (ΔΕΑ), που δημιουργήθηκαν με πρωτοβουλία ανθρώπων που κινούνταν στον τροτσκιστικό χώρο.

Η πιο σημαντική αντιδικτατορική οργάνωση της αριστεράς, το Πατριωτικό Αντιδικτατορικό Μέτωπο (ΠΑΜ), είχε μία αμφιταλαντευόμενη στάση απέναντι στη δυναμική αντίσταση. Προσανατολισμένο κυρίως σε ενέργειες προπαγανδιστικού χαρακτήρα, διακήρυξε το 1967 πως η ανατροπή της δικτατορίας περνάει μέσα από την ανάπτυξη ενός μαζικού αντιδικτατορικού κινήματος, παράλληλα όμως «επιβάλλεται η κλιμάκωση του αγώνος ως τις πλέον δυναμικές μορφές επιβάλλεται ο λαός να είναι έτοιμος για ένοπλον αγώνα.» Παρότι για μεγάλο διάστημα το ίδιο δεν ενεπλάκη σε δυναμικές ενέργειες, και λόγω των πληγμάτων που δέχτηκε ο μηχανισμός του από τις δυνάμεις της καταστολής και λόγω της εσωστρέφειας που προκάλεσε η διάσπαση του ΚΚΕ το 1968, παρασέρνοντας το, θεωρούσε τις δυναμικές ενέργειες αναγκαίες, καθώς ενίσχυαν το φρόνημα του λαού και διατηρούσαν την ανησυχία της Χούντας. Αυτοί ήταν και οι λόγοι για τους οποίους δημοσίευε στις εφημερίδες του τις σχετικές δράσεις όποτε αυτές λάμβαναν χώρα. Παρ'όλα αυτά διέβλεπε και συγκεκριμένα όρια σε αυτού του είδους τη δράση, ενώ στην πορεία οι εσωτερικές αντιθέσεις και μια σειρά ματαιώσεων ως προς τη διενέργεια δυναμικών δράσεων, που αφορούσαν και την απροθυμία των μελών του να συμμετέχουν σε αυτές, το οδήγησαν να εγκαταλείψει πλήρως την ιδέα. Εξαίρεση αποτέλεσε ένας πυρήνας του Ρήγα Φεραίου, η Ομάδα Άρης, που αυτονομήθηκε από το ΠΑΜ και προχώρησε σε δυναμικές ενέργειες μέχρι και την πτώση της δικτατορίας.

Η ηγεσία του ΚΚΕ δεν είχε την ίδια γνώμη. Θέτοντας αντιπαραθετικά αυτά που το ΠΑΜ έβλεπε ως ξεχωριστά στοιχεία ενός ενιαίου αγώνα, δηλαδή το μαζικό κίνημα και τη δυναμική αντίσταση, κρατούσε μία σταθερά αρνητική στάση απέναντι στη δεύτερη. Η θέση του ΚΚΕ Εσωτερικού από την άλλη, ήταν λιγότερο συμπαγής. Υιοθετούσε τη λογική του ΚΚΕ πως η «ατομική τρομοκρατία» δεν εξυπηρετεί τον στόχο του μαζικού κινήματος, αλλά το 1969 η θέση του αλλάζει, και ο ένοπλος αγώνας γίνεται αποδεκτός σε συγκεκριμένα πλαίσια.

Στην πορεία των χρόνων, οι διαχωριστικές γενικότερα γίνονται πιο θολές. Αρκετές αντιδικτατορικές οργανώσεις άρχισαν να συνδυάζουν βίαια και μη βίαια μέσα, ενώ όσοι υιοθετούσαν βίαια μέσα, είχαν διαφορετικούς ιδεολογικούς προσανατολισμούς και πολιτικούς στόχους, και έτσι η πολιτική βία δεν ήταν απαραίτητα το πιο αντιπροσωπευτικό στοιχείο της πολιτικής τους ύπαρξης.

Οι οργανώσεις του Κέντρου, που δεν έφεραν το βάρος του εμφυλίου πολέμου, δεν είχαν ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα απέναντι στη δυναμική αντίσταση. Η πιο σημαντική οργάνωση στον χώρο του Κέντρου, που αποδεχόταν την ένοπλη πάλη, ήταν η Δημοκρατική Άμυνα, που ιδρύθηκε τον Μάιο του 1967, από τον Γεράσιμο Νοταρά, τον Κώστα Σημίτη, τον Σάκη Καράγιωργα και άλλους. Τους πρώτους μήνες μετά το πραξικόπημα δραστηριοποιήθηκαν και άλλες μικρές κεντρώες οργανώσεις που αποδέχονταν την δυναμική αντίσταση ως μορφή δράσης, οι περισσότερες εκ των οποίων διαλύθηκαν

σχετικά σύντομα μετά από συλλήψεις και καταδίκες των μελών τους. Τέτοιες ήταν η Ελληνική Αντίσταση, που δημιουργήθηκε το 1968 στη Ρώμη και στην οποία πρωταγωνίστησε ο Αλέκος Παναγούλης, που αποπειράθηκε να δολοφονήσει τον Παπαδόπουλο στις 13 Αυγούστου 1968, και το Ελληνικό Δημοκρατικό Κίνημα που μέχρι τη σύλληψη των βασικών στελεχών του ήταν ίσως η οργάνωση που τοποθέτησε τους περισσότερους εκρηκτικούς μηχανισμούς στο διάστημα 1968 – 1969. Τέλος, σημαντικό ρόλο έπαιξε το Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα (ΠΑΚ), που παρά την περιορισμένη συμμετοχή του σε δυναμικές ενέργειες, επηρεασμένο από τα αντιιμπεριαλιστικά και ανταποικιακά κινήματα, υιοθέτησε μία ριζοσπαστική ρητορική, αναντίστοιχη με τις κεντρώες καταβολές του.

Κοινά στοιχεία όλων αυτών των οργανώσεων ήταν ο στόχος της ανατροπής της δικτατορίας, η επικοινωνία με το εξωτερικό, η προάσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας από τις επεμβάσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά και το ότι δεν στόχευαν στην επαναστατική αλλαγή. Η πολιτική βία ήταν κυρίως ένα μέσο που αποσκοπούσε στο να επικοινωνήσει την αντίσταση στη δικτατορία και να ορατοποιήσει την ευαλωτότητα της, ανατρέποντας για λίγο τη θέση ισχύος. Άλλες ήταν οι οργανώσεις, που επηρεασμένες από τα επαναστατικά κινήματα στην Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική, με ενδεικτικότερο αυτό της Κούβας, συνδύαζαν τη δυναμική αντίσταση με το

επαναστατικό πρόταγμα. Το Κίνημα 29^{ης} Μαΐου, που ιδρύθηκε στις 29 Μαΐου του 1967 από τον Αλέξανδρο Γιωτόπουλο, τον Βένιο Αγγελόπουλο, τον Βίκτωρ Αναγνωστόπουλο – Μελκιάδες και άλλους, αποτελεί ένα από τα πρώτα παραδείγματα. Μέλη του μάλιστα είχαν ταξιδέψει στην Κούβα ακριβώς για να εκπαιδευτούν στον ανταρτοπόλεμο. Οι εσωτερικές τους διαφωνίες σχετικά με την προτεραιοποίηση του ένοπλου αγώνα όμως θα οδηγήσουν στη διάλυση του το 1969, μια χρονιά που γενικότερα το καθεστώς εξαρθρώνει πολλές οργανώσεις δυναμικής αντίστασης. Τη φιλοδοξία του για την επαναστατική αλλαγή στη χώρα μέσω του ένοπλου μοιραζόταν και με άλλες οργανώσεις όπως η Λαϊκή Πάλη, που είχε ιδρυθεί αρχικά ως Σπουδαστική Πάλη από τον Αντώνη Λιάκο και τον Τριαντάφυλλο Μηταφίδη, που ανήκαν τότε στον τροτσκιστικό χώρο, και είχε έδρα τη Θεσσαλονίκη. Άλλες οργανώσεις που υποστήριζαν τον ένοπλο αγώνα για την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού και που προσανατολίζονταν στο αντάρτικο πόλης ήταν το Κίνημα 20^{ης} Οκτωβρίου που δημιουργήθηκε το 1969, και που παρά τις πολλές συλλήψεις στελεχών του συνέχισε τις δυναμικές ενέργειες μέχρι το τέλος της δικτατορίας, και η Λαϊκή Επαναστατική Αντίσταση (ΛΕΑ) που ιδρύθηκε το 1971 από τον Αλέξανδρο Γιωτόπουλο. Βέβαια, υπήρχαν και οργανώσεις της επαναστατικής αριστεράς όπως το ΕΚΚΕ και η ΟΜΛΕ που δεν συμμερίζονταν το εργαλείο της δυναμικής αντίστασης, καθώς έκριναν πως δεν μπορεί να οδηγήσει στην κινητοποίηση των μαζών.

Με την ανάδυση του μαζικού φοιτητικού κινήματος το 1973 οι οργανώσεις της δυναμικής αντίστασης θα αλλάξουν τις προτεραιότητες τους και θα θέσουν τα μέλη τους στην υπηρεσία της ένοπλης περιφρούρησης των μαζικών κινητοποιήσεων. Σε κάθε περίπτωση, η αιματηρή καταστολή της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, με τους 24 νεκρούς, τις εκατοντάδες συλλήψεις και το τρομοκρατικό 8μηνο που ακολούθησε με τη δικτατορία Ιωαννίδη, θα αλλάξουν τα δεδομένα,

οδηγώντας τη δυναμική αντίσταση σχεδόν στην αφάνεια.

Μετά την πτώση της δικτατορίας οι οργανώσεις δυναμικής αντίστασης διαλύθηκαν. Τα βίαια μέσα της δικτατορίας, είχαν νομιμοποιήσει τα βίαια μέσα για την ανατροπή της. Σε συνθήκες φιλελεύθερης δημοκρατίας, όσο κατασταλτική και αν ήταν αυτή απέναντι στις δυνάμεις της αριστεράς, η αναπαραγωγή αυτής της νομιμοποίησης δεν ήταν εξίσου εύκολη. Επιπλέον όμως, τα περισσότερα μέλη της δυναμικής αντίστασης είχαν εγκαταλείψει την ιδέα της ένοπλης πολιτικής βίας μεταξύ άλλων και γιατί είχαν αντιληφθεί πως οδηγούσε σε αδιέξοδο. Μπορεί να είχαν καταφέρει αρκετά πλήγματα στην ισχυρή εικόνα του καθεστώτος, όμως δεν είχαν καταφέρει να δημιουργήσουν το μαζικό κίνημα που επιθυμούσαν.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος με τον οποίο βιώθηκε η συμμετοχή στη δυναμική αντίσταση και χαράχτηκε στη μνήμη, ένα σημείο στο οποίο ο συγγραφέας επιμένει. Για τους ανθρώπους που ήταν ήδη πολιτικοποιημένοι όταν συνέβη το πραξικόπημα, δεν διαταράχθηκαν μόνο η ζωή τους, η καθημερινότητα τους και οι πολιτικές τους προσδοκίες, αλλά και η εδραιωμένη πεποίθηση πολλών ότι η ιστορική εξέλιξη είναι γραμμική και ακολουθεί ντετερμινιστικά την κατεύθυνση της προόδου. Ήταν μια προσωπική ήττα, μία συντριβή της υποκειμενικότητας τους.

Η συμμετοχή στην δυναμική αντίσταση αποτέλεσε για πολλούς μια προσπάθεια ανασυγκρότησης αυτής της υποκειμενικότητας ως αντιπάλου στο καθεστώς. Βασικό κίνητρο πολλές φορές, εκτός της ιδεολογίας, όπως φαίνεται από τις αφηγήσεις, ήταν η ατομική αξιοπρέπεια, ακόμα και για όσους αμφισβητούσαν την αποτελεσματικότητα των δυναμικών δράσεων. Στο αυτοβιογραφικό του μυθιστόρημα ο Τάσος Δαρβέρης αναφέρει:

«Κι έτσι είχε φτάσει στο συμπέρασμα πως η Αντίσταση δεν ήταν παρά δονκιχοτισμός, κάτι που είχαν δεχτεί πλατιά στρώματα της Αριστεράς και της γενικότερης δημοκρατικής παράταξης. Αυτό βόλευε πολλούς, γιατί ήταν η θεωρητικοποίηση της απραξίας τους αλλά δύσκολα μπορεί κανείς να αρνηθεί ότι είχε στέρεη βάση. Κι αν έψαχνες μέσα σου, θα βρισκες πως το μόνο κίνητρο που σε ωθούσε να αντισταθείς στη δικτατορία ήταν εκείνη η αίσθηση ατομικής αξιοπρέπειας, που πότε πότε σου φώναζε πως είναι ντροπή, αν κάποτε είχες πιστέψει σε κάτι, να ανέχεσαι αυτό το «κάτι» να ποδοπατιέται από τα άρβυλα των συνταγματαρχών.»

Σε παρόμοιο μήκος κύματος, όπως καταγράφει ο Πολυμέρης Βόγλης, η Β. Σταυροπούλου αναφέρει στην αφήγηση της:

«Κάποιος φίλος, φίλος κολοκύθια ας πούμε, γι'αυτό λέω τι φίλος με αυτά που είπε, μου λέει: Βρε Βενετία, κι εσείς τι κάνατε;, γιατί πράγματι δε κάναμε τίποτα, ας πούμε, σπουδαίο. Και του λέω, ναι, δεν κάναμε τίποτα σπουδαίο. Αλλά εγώ να σου πω κάτι γιατί το έκανα; Δε το έκανα για κανέναν άλλον παρά μόνο για τον εαυτό μου, ήθελα να βλέπω τον εαυτό μου στο καθρέφτη και να μη τον

φτύνω, του λέω, γι' αυτό το έκανα. Θα τρελαινόμουν εάν τυχόν δεν συμμετείχα στην αντίσταση.»

Όσο λειτούργησε η αξιοπρέπεια όμως ως σχέση του υποκειμένου με τον εαυτό, άλλο τόσο λειτούργησε ως κίνητρο το χρέος, η ηθική υποχρέωση του ανθρώπου δηλαδή, ως σχέση του υποκειμένου με την κοινωνία, όπως γίνεται φανερό από άλλες μαρτυρίες.

Οι δυσκολίες ήταν αμέτρητες. Όσοι ήθελαν να δράσουν ενάντια στο δικτατορικό καθεστώς και παρέμεναν ασύλληπτοι, βρέθηκαν μετέωροι, καθώς η δικτατορία είχε εξαπολύσει σκληρή καταστολή απέναντι στις οργανώσεις της αριστεράς, αλλά και πολιτικών προσώπων του Κέντρου και της Δεξιάς. Επιπλέον όμως, δεν είχαν την τεχνογνωσία προηγούμενων γενιών, που είχε αποκτηθεί από τη δράση στην Αντίσταση και τον Εμφύλιο. Η συγκρότηση της αντιστασιακής ιδιότητας ερχόταν μέσα από μεγάλη επιφυλακτικότητα και καχυποψία προς πάσα κατεύθυνση, ενώ τα μέλη της δυναμικής αντίστασης αντιλαμβάνονταν ότι ήταν μειοψηφία, επαναφέροντας στις μαρτυρίες τους το αίσθημα απομόνωσης και την πικρία για την αδιαφορία ή απροθυμία της κοινωνίας.

Πολιτικοποιημένοι σε μία περίοδο που το παραδοσιακό κομμουνιστικό μοντέλο οργάνωσης θέτονταν υπό αμφισβήτηση, πολλά μέλη της δυναμικής αντίστασης προσπάθησαν να δημιουργήσουν εναλλακτικά μοντέλα οργάνωσης, διαφορετικά από εκείνα της παραδοσιακής αριστεράς που βασιζόνταν στον συνωμοτικό χαρακτήρα και την συγκεντρωτική κάθετη ιεραρχία. Οργανώσεις όπως η ΔΕΑ και το Κίνημα 29^{ης} Μαΐου προσπάθησαν να συγκροτήσουν «επαναστατικούς πυρήνες» με βάση την αυτοοργάνωση και την αυτοτέλεια, σύντομα όμως διαπίστωσαν τις τρομερές δυσκολίες.

Πολλοί αποχώρησαν στην πορεία απογοητευμένοι από την αναποτελεσματικότητα της δυναμικής αντίστασης να πυροδοτήσει ένα μαζικό κίνημα, άλλοι αποχώρησαν γιατί δεν άντεξαν την ψυχολογική πίεση, κι άλλοι επειδή έβλεπαν κριτικά τη νοοτροπία πρωτοπορίας που καλλιεργούσαν οι οργανώσεις και τις αυταπάτες με τις οποίες τη συνοδεύαν. Συνήθως όμως η κατάληξη της παράνομης δράσης δεν ήταν η αποχώρηση αλλά η σύλληψη. Μέσα από τις αφηγήσεις τους φαίνεται πως σε μεγάλο βαθμό και τα μέλη της δυναμικής αντίστασης προτεραιοποιούσαν το μαζικό κίνημα, απλά πίστευαν πως η δυναμική αντίσταση θα συμβάλλει στη δημιουργία του. Οι βόμβες ήταν απλώς ένα επικοινωνιακό μέσο για να αφυπνιστεί η κοινωνία. Το επικοινωνιακό όφελος των δυναμικών ενεργειών συνειδητοποιούσαν και οι οργανώσεις που βρίσκονταν στο εξωτερικό, που έχοντας στα χέρια τους μια βομβιστική επίθεση αντί μιας προκήρυξης μπορούσαν να τραβήξουν πιο εύκολα το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης διεθνώς.

Σημαντικό ήταν το γεγονός πως οι οργανώσεις αυτές δεν πέρασαν ποτέ το κατώφλι της δολοφονικής βίας (εξαιρώντας την απόπειρα του Παναγούλη) σε επίπεδο προθέσεων – παρότι υπήρξαν ατυχήματα - μπορώντας έτσι να στρατολογούν πιο εύκολα κάποια μέλη, και γλιτώνοντας στο μέλλον οι περισσότεροι/ες από το να πρέπει να αναμετρηθούν ενοχικά με το παρελθόν τους.

Για τη σχέση δυναμικής αντίστασης και μαζικού κινήματος, όσοι είχαν τις αμφιβολίες τους είχαν

μάλλον δίκιο. Το φοιτητικό κίνημα που συντάραξε την ελληνική κοινωνία το 1973, δημιουργήθηκε από μία νέα γενιά αγωνιστών που προσανατολίστηκε περισσότερο στη συλλογική δράση και λιγότερο στην ένοπλη βία.

Δεν θα πρέπει να παραληφθεί πως η βία των πολιτικών οργανώσεων δεν μπορεί να συζητηθεί ανεξάρτητα από τη βία του κράτους κατά των πολιτικών αντιπάλων του. Από την πρώτη στιγμή του πραξικοπήματος εξαπολύθηκε ένα κύμα χιλιάδων συλλήψεων και σκληρής καταστολής. Οι συνταγματάρχες δεν χρειάστηκε να λάβουν ιδιαίτερα νομοθετικά μέτρα για τις διώξεις των πολιτικών τους αντιπάλων. Το νομοθετικό πλέγμα των προηγούμενων δεκαετιών αρκούσε. Παρότι το πραξικόπημα συνιστά τομή ως προς τη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών, ως προς τις πολιτικές δίωξης και αποκλεισμού των αντιπάλων, περισσότερο συνιστά συνέχεια. Οι πολιτικές αυταρχισμούς κινήθηκαν σε δύο κατευθύνσεις, τη στοχευμένη καταστολή επιβεβαιωμένων αντιπάλων και την αδρανοποίηση της κοινωνίας μέσω πολιτικών φόβου. Συλλήψεις, ανακρίσεις, φυλακίσεις, λογοκρισία, διάλυση συλλόγων, σωματείων και οργανώσεων, εκκαθάριση του δημόσιου τομέα από αντιφρονούντες, δηλώσεις νομιμοφροσύνης, εξορία, βασανιστήρια. Για τα βασανιστήρια συγκεκριμένα γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο βιβλίο. Στόχος των ακραίων μεθόδων των βασανιστών δεν ήταν μόνο η πρόκληση ακραίου σωματικού πόνου αλλά και η ψυχική καταρράκωση του κρατούμενου. Φάλαγγα, ξυλοδαρμοί, ηλεκτροσόκ, εικονικές εκτελέσεις, πολύωρη ορθοστασία, στέρηση νερού και ύπνου, εξευτελισμός, ενεργοποίηση φόβων σχετικών με τη σεξουαλικότητα, όλων των ειδών οι κτηνώδεις μέθοδοι που όπως αποκαλύπτει το σχετικό εγχειρίδιο της CIA του 1963 αποτελούσαν διεθνώς διαδεδομένες τεχνικές ανάκρισης. Όλα αυτά, έτσι ώστε το υποκείμενο να λυγίσει, έτσι ώστε όπως γράφει ο συγγραφέας να θρυμματιστεί η υποκειμενικότητα του. Αυτός ο θρυμματισμός της υποκειμενικότητας είναι που οδηγεί αργότερα τα υποκείμενα να μην αφηγούνται αυτές τις πτυχές της δράσης τους ως ηρωικές, όπως ίσως θα περίμενε κανείς, αλλά να αποφεύγουν στην πραγματικότητα να μιλήσουν για αυτές.

Μετά το 1974 λίγα ήταν μόνο τα μέλη του αντιδικτατορικού κινήματος που έκριναν πως θα πρέπει να συνεχιστεί ο αγώνας της ένοπλης πάλης. Οι δύο κυρίαρχες τάσεις που δημιουργήθηκαν, και που διαχωρίζονταν στη βάση των αντιλήψεων τους για την ένταση της βίας και τον τρόπο οργάνωσης, οδήγησαν στη δημιουργία του Επαναστατικού Λαϊκού Αγώνα και της 17 Νοέμβρη, το 1975. Όσο η ένοπλη βία αφορούσε το αδικαίωτο παρελθόν της δικτατορίας, στοχεύοντας σε άτομα που η κοινή γνώμη αντιλαμβάνονταν ως ατιμώρητα από τη μεταπολιτευτική δικαιοσύνη, οι οργανώσεις αυτές είχαν μεγαλύτερη απήχηση στην κοινή γνώμη. Μόλις έγινε αντιληπτό πως η ένοπλη βία δεν αφορούσε τη δικαίωση του παρελθόντος αλλά μια στρατηγική για το μέλλον, η στάση της κοινωνίας έγινε πιο αρνητική. Το πολιτικό και δικαστικό σύστημα τα επόμενα χρόνια προσπάθησε να συνδέσει τα μέλη της δυναμικής αντίστασης με την ένοπλη βία των μεταπολιτευτικών χρόνων, στιγματίζοντας πολλούς αγωνιστές του αντιδικτατορικού χώρου για πολλά χρόνια, χωρίς να αποδεικνύεται ποτέ κάποια ευθεία σύνδεση των δύο φαινομένων. Αυτή η εξέλιξη σε συνδυασμό με την ταύτιση της πολιτικής βίας με την τρομοκρατία, που συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας, εμπόδισε σε μεγάλο βαθμό τόσο την μελέτη του φαινομένου όσο και την πολιτική συζήτηση πάνω στο φαινόμενο της πολιτικής

βίας.

Όποια και αν είναι η αξιολογική κρίση για τη μία ή την άλλη πολιτική κατεύθυνση των ιστορικών υποκειμένων, ατομικών ή συλλογικών, 50 χρόνια μετά το Πολυτεχνείο, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, παίρνοντας μία απόσταση από την επιστημονική ορολογία και την ακαδημαϊκή γλώσσα, πως κάποιοι και κάποιες κάποτε, έβαλαν το κεφάλι τους στο ντορβά για την αξιοπρέπεια τους και τα ιδανικά τους. Και 50 χρόνια μετά το Πολυτεχνείο, που επιστρέφουμε σε αυτό το παρελθόν κυρίως για να επιβεβαιώσουμε την υπεροχή της φιλελεύθερης δημοκρατίας που είναι «καταδικασμένη» πάντα να νικά, να δώσουμε δημοκρατικά εύσημα στο σήμερα, να ψέξουμε τη λεγόμενη γενιά του Πολυτεχνείου για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η επενδυτική βαθμίδα ή για να δώσουμε βήμα στις πολλές – πάρα πολλές πια – ακροδεξιές φωνές να αμφισβητήσουν νεκρούς και να καταραστούν την ιδεολογική ηγεμονία της αριστεράς, η έκδοση τέτοιων μελετών αποκτά όλο και περισσότερο νόημα.

Το παρόν κείμενο αποτελεί επεξεργασμένη μορφή εισήγησης που έγινε στα πλαίσια της παρουσίασης του βιβλίου του Πολυμέρη Βόγλη, *Δυναμική Αντίσταση, Υποκειμενικότητα, πολιτική βία, και αντιδικτατορικός αγώνας 1967-1974*, στα Ιωάννινα, στις 29 Νοεμβρίου 2023.